

Dr. Edina Solak
Filozofski fakultet, Univerzitet u Zenici

Dr. Mirza Bašić
Filozofski fakultet, Univerzitet u Zenici

UDK 811.512.161'367.623
Stručni rad

O SEMANTIČKOME POTENCIJALU DERIVIRANIH PRIDJEVA U DJELU *DÎVÂNÜ LÛGÂTÎ'T-TÛRK*

SAŽETAK

U radu se analiziraju gramatičke i značenjske strukture deriviranih pridjeva u djelu *Dîvânü Lügâtî't-Türk*. Dakle, analiza gramatičkih i značenjskih struktura deriviranih pridjeva zasniva se na konkretnim kontekstualnim primjerima iz enciklopedijskoga djela u kojem se objedinjuju sve osobitosti turkijskih jezika u 11. stoljeću. Stoga bi ovakva analiza trebala dati doprinos proučavanju turskoga jezika iz dijahronijske perspektive. Pored toga, analiza bi trebala doprinijeti boljem razumijevanju gramatičkih i značenjskih struktura turskoga jezika, a s obzirom na to da se u radu analiziraju jezičke osobitosti deriviranih pridjeva, rezultati dobijeni u analizi trebali bi dati doprinos boljem spoznavanju i razumijevanju sufiksalne tvorbe riječi u turskome jeziku.

Ključne riječi: turski jezik, *Dîvânü Lügâtî't-Türk*, derivirani pridjevi, gramatička struktura, značenjska struktura

Uvod

Djelo *Dîvânü Lügâtî't-Türk* predstavlja enciklopedijsko filološko djelo u kojem se objedinjuju sve osobitosti turkijskih jezika u 11. stoljeću. Stoga se ovo djelo može okarakterizirati kao zajedničko jezičko blago svih turkijskih naroda i vrlo je važno za proučavanje leksikografske tradicije i gramatike turkijskih jezika i dijalekata (v. Akar 2005: 145–148; Nametak 2013: 39–46; Solak–Bašić 2020: 77–78). U ovome se radu analiziraju gramatičke i značenjske strukture

deriviranih pridjeva u djelu *Dîvânü Lügâti't-Türk*. Naime, u turkijskim su jezicima pridjevi nepromjenljive riječi i stoje uz imenice koje poblize određuju po nekome svojstvu. Isto tako, pridjevi mogu stajati i uz ostale riječi koje se upotrebljavaju u imeničkoj funkciji te ih određivati po nekome svojstvu. Kada se govori o morfološkome kriteriju, pridjevi se dijele u tri skupine. Prvu skupinu čine osnovni ili jednostavni pridjevi u kojima korijen lekseme ima pridjevsko značenje, dok se u drugu skupinu uvrstavaju derivirani pridjevi koji se izvode dodavanjem derivacijskih sufiksa na korijen ili osnovu lekseme. Derivirani pridjevi dijele se u dvije podskupine, a prvu podskupinu čine denominalni pridjevi koji se deriviraju dodavanjem derivacijskih sufiksa na korijen ili osnovu imenskih riječi, dok se u drugu podskupinu svrstavaju deverbálni pridjevi koji se tvore dodavanjem derivacijskih nastavaka na korijen ili osnovu glagola. Treću skupinu pridjeva čine složeni pridjevi koji se sastoje od najmanje dvije komponente. I složeni se pridjevi dijele u dvije podskupine. U prvu se podskupinu uvrstavaju složeni pridjevi imeničkoga porijekla, dok se u drugu podskupinu svrstavaju složeni pridjevi glagolskoga porijekla (v. Čaušević 1996: 128; Ediskun 1999: 146).

Primarni cilj ovoga rada jeste analizirati semantički potencijal deriviranih pridjeva u enciklopedijskome filološkom djelu Mahmuda Kašgarija. Kao temeljni izvor građe koriste se djela Besima Atalaya, koji je priredio prijevod djela *Dîvânü Lügâti't-Türk* u tri toma, u kojima je, pored originalnoga teksta djela, ispisao tekst i latiničnim pismom te ga je preveo i na savremeni turski jezik, što pruža dobre temelje za jednu ovakvu analizu. U ovome se radu kao temeljni izvor građe koriste primjeri iz prvoga i trećega toma prijevoda Besima Atalaya. Radi bolje i lakše preglednosti rada, u analizi primjera najprije se navodi tekst izvornika, a zatim se u podnožnoj napomeni dodaje prijevod Besima Atalaya na savremeni turski jezik. Pored toga, navodi se i prijevod na bosanski jezik koji potpisuju autori rada.

Svi pojmovi koji se navode u ovome radu, a koji imaju rodni značaj i rodno obilježje, obuhvataju na jednak način i ženski i muški rod bez obzira na to da li se navode u ženskome ili muškome rodu.

Pridjevi kojima se ukazuje na svojstva i osobine

U ovu se skupinu uvrštavaju derivirani pridjevi kojima se neposredno ukazuje na određeno svojstvo ili osobinu pojma (bića ili predmeta) koji se označava imenskom riječi uz koju pridjev stoji (v. Banguoğlu 2011: 345–351).

- (1) *arığ*: **arığ** *ney*¹ / *arığ*: čist, uredan, pedantan. Čist *predmet*.
- (2) *ivek*: **ivek** *er*² / *ivek*: *brzoplet*, *užurban*, *nestrpljiv*. **Užurban**, **nestrpljiv** *čovjek*.
- (3) *bedük*: **bedük** *tevi*³ / *bedük*: *sve što je veliko*. **Velika** *deva*.
- (4) *turkun*: **turkun** *suv*⁴ / *turkun*: *miran*, *nepomičan*, *stajaći*. **Stajaća** *voda*.
- (5) *kulnaçı*: **kulnaçı** *kısrak*⁵ / *kulnaçı*: **gravidna** *kobila*, *kobila koja će se oždrijebiti*.
- (6) *basınçak*: **basınçak** *er*⁶ / *basınçak*: *slabašan*, *beznačajan*, *nebitan*. **Slabašan**, **nebitan** *čovjek*; *čovjek koji izgleda slabašno*, *osoba kojoj se ne pridaje nikakav značaj*.
- (7) *yakın*: **yakın** *yer*⁷ / *yakın*: *blizak*. **Blisko** *mjesto*. **Susjedno** *mjesto*.
- (8) *yagmurçıl*: **yagmurçıl** *yer*⁸ / *yagmurçıl*: *kišovit*. **Kišovito** *mjesto*, *mjesto na kojem pada mnogo kiše*.
- (9) *yeliş*: bu **yeliş** *kün*⁹ / *yeliş*: *vjetorovit*, *mjesto na kojem ima mnogo vjetra*. Ovaj **vjetroviti** *dan*.

U primjerima (1), (2), (3), (4), (5), (6), (7), (8) i (9) pojašnjavaju se značenjske strukture pridjeva *arığ* (čist, uredan, pedantan), *ivek* (*brzoplet*, *užurban*, *nestrpljiv*), *bedük* (*velik*), *turkun* (*miran*, *nepomičan*, *stajaći*), *kulnaçı*

1 **temiz** *nesne* (DLT I: 63)

2 **ivici**, **aceleci** *adam* (DLT I: 122)

3 *her şeyin büyüğü*; **büyük** *deve* (DLT I: 385)

4 **đurgun** *su* (DLT I: 440)

5 **doğuracak** *kısrak* (DLT I: 491)

6 **zayıf görülen** *adam*, *önem verilmiyen kişi* (DLT I: 501)

7 *yakın*; **yakın** *yer* (DLT III: 22)

8 **yağmuru çok olan** *yer* (DLT III: 56)

9 *yeli çok olan yer*; bu **rüzgârlı** *gün*. (DLT III: 373)

[*gravidna (kobila)*], *basınçak (slabašan, beznačajan, nebitan)*, *yakın (blizak, obližnji, susjedan)*, *yagmurçıl (kišovit)* i *yeliş (vjetrovit)*, kojima se neposredno ukazuje na određeno svojstvo ili osobinu pojma (bića ili predmeta) koji se označava imenskom riječi uz koju pridjev stoji. U primjeru (1) objašnjava se značenjska struktura pridjeva *arığ (čist, uredan, pedantan)*, a u okviru pojašnjavanja semantičkoga potencijala navedenoga pridjeva navodi se sintagma *arığ neş (čist predmet)*, u kojoj pridjev *arığ (čist, uredan, pedantan)* stoji uz leksemu *neş (stvar, predmet, objekt)* i neposredno opisuje osobinu predmeta označenoga leksemom uz koju stoji ukazujući na činjenicu da je predmet čist. U primjeru (2) pojašnjava se značenjska struktura pridjeva *ivek (brzoplet, užurban, nestrpljiv)*, a prilikom pojašnjavanja semantičkoga potencijala ovoga pridjeva navodi se sintagma *ivek er (užurban, nestrpljiv čovjek)*, u kojoj pridjev *ivek (brzoplet, užurban, nestrpljiv)* stoji uz imenicu *er (čovjek, junak, vitez)* i neposredno opisuje osobinu bića označenoga imenicom uz koju stoji upućujući na to da je čovjek brzoplet, užurban i nestrpljiv. U primjeru (3) iskazuje se značenjska struktura pridjeva *bedük (velik)*, a navodi se sintagma *bedük tevi (velika deva)*, u kojoj pridjev *bedük (velik)* stoji uz imenicu *tevi (deva)* i opisuje osobinu životinje označene imenicom uz koju stoji. U primjeru (4) izražava se semantički potencijal pridjeva *turkun (miran, nepomičan, stajaći)*, a navodi se sintagma *turkun suv (stajaća voda)*, u kojoj se pridjevom *turkun (miran, nepomičan, stajaći)* ukazuje na stanje u kojem se nalazi pojam koji se imenuje imenicom uz koju pridjev stoji. U primjeru (5) ispoljava se značenjska struktura pridjeva *kulnaçı [gravidna (kobila)]*, a navodi se sintagma *kulnaçı kısırak (gravidna kobila)*, u kojoj se pridjevom *kulnaçı [gravidna (kobila)]* upućuje na stanje u kojem se nalazi životinja označena imenicom koja obavlja funkciju upravnoga člana sintagme. U primjeru (6) ukazuje se na semantički potencijal pridjeva *basınçak (slabašan, beznačajan, nebitan)*, a navodi se sintagma *basınçak er (slabašan, nebitan čovjek)*, u kojoj se pridjevom *basınçak (slabašan, beznačajan, nebitan)*, koji ima funkciju atributskoga člana sintagme, opisuje svojstvo bića imenovanoga imenicom *er (čovjek, junak, vitez)*, koja obavlja funkciju upravnoga člana sintagme. U primjeru (7) iskazuje se značenjska struktura pridjeva *yakın (blizak, obližnji, susjedan)*, a kao primjer navodi se sintagma *yakın yer (blisko mjesto)*, u kojoj pridjev *yakın (blizak, obližnji, susjedan)* stoji uz imenicu *yer (mjesto, zemlja)* i neposredno ukazuje na svojstvo pojma imenovanoga imenicom uz koju stoji. U primjeru (8) izražava se značenje

pridjeva *yagmurçıl* (*kišovit*), a navodi se sintagma *yagmurçıl yer* (*kišovito mjesto*), u kojoj se pridjevom *yagmurçıl* (*kišovit*) označava stanje u kojem se nalazi pojam koji se imenuje imenicom *yer* (*mjesto, zemlja*), koja ima funkciju upravnoga člana sintagme. U primjeru (9) upućuje se na semantički potencijal pridjeva *yeliñ* (*vjetrovit*), a navodi se sintagma *yeliñ kün* (*vjetrovit dan*), u kojoj se pridjevom *yeliñ* (*vjetrovit*) opisuje svojstvo i stanje u kojem se nalazi pojam imenovan imenicom *kün* (*dan*), koja obavlja funkciju upravnoga člana sintagme.

Primjećuje se da se, prema morfološkoj strukturi, pridjevi *arığ* (*čist, uredan, pedantan*), *ivek* (*brzoplet, užurban, nestrpljiv*), *bedük* (*velik*), *turkun* (*miran, nepomičan, stajaći*), *kulnaçı* [*gravidna (kobila)*], *basınçak* (*slabašan, beznačajan, nebitan*), *yakın* (*blizak, obližnji, susjedan*), *yagmurçıl* (*kišovit*) i *yeliñ* (*vjetrovit*) svrstavaju u skupinu deriviranih pridjeva. Može se uočiti kako se pridjevi *yagmurçıl* (*kišovit*) i *yeliñ* (*vjetrovit*) uvrštavaju u podskupinu denominalnih pridjeva koji se izvode dodavanjem derivacijskih sufiksa na korijen ili osnovu imenskih riječi. Pridjev *yagmurçıl* (*kišovit*) derivira se dodavanjem denominalnoga derivacijskog nastavka *-çıl* na korijen imenice *yagmur* (*kiša*). Naime, denominalni derivacijski nastavak *-çıl* dodaje se na korijen ili osnovu imenskih riječi i služi za izvođenje pridjeva kojima se neposredno ukazuje na svojstvo, osobinu, sklonost ili stanje u kojem se nalazi pojam koji se imenuje imenskom riječi uz koju pridjev stoji (v. Ediskun 1999: 147). Pridjev *yeliñ* (*vjetrovit*) izvodi se dodavanjem denominalnoga derivacijskog sufiksa *-(I)ñ* na korijen imenice *yel* (*vjetar*). Dodavanjem derivacijskoga sufiksa *-(I)ñ* na korijen ili osnovu imenskih riječi mogu se izvoditi pridjevi kojima se neposredno označava svojstvo ili osobina pojma imenovanoga imenskom riječi uz koju pridjev stoji (v. Bilgen 1989: 30).

Pridjevi *arığ* (*čist, uredan, pedantan*), *ivek* (*brzoplet, užurban, nestrpljiv*), *bedük* (*velik*), *turkun* (*miran, nepomičan, stajaći*), *kulnaçı* [*gravidna (kobila)*], *basınçak* (*slabašan, beznačajan, nebitan*) i *yakın* (*blizak, obližnji, susjedan*) uvrštavaju se u drugu podskupinu deriviranih pridjeva, odnosno u podskupinu deverbálnih pridjeva koji se deriviraju dodavanjem derivacijskih sufiksa na korijen ili osnovu glagola. Pridjev *arığ* (*čist, uredan, pedantan*) tvori se dodavanjem deverbálnoga derivacijskog sufiksa *-(I)ğ* na korijen glagola *arımak* (*čisiti / očistiti*). U turkijskim se jezicima dodavanjem deverbálnoga derivacijskog sufiksa *-(I)ğ* na korijen ili osnovu glagola mogu tvoriti pridjevi kojima se neposredno označava svojstvo

ili osobina (v. Zülfikar 1991: 92; Ercilasun 2011: 345). Pridjev *ivek* (*brzoplet, užurban, nestrpljiv*) izvodi se dodavanjem deverbalnoga derivacijskog nastavka *-Ak* na korijen glagola *ivmek* (*žuriti / požuriti; trčati / potrčati*). Dodavanjem deverbalnoga derivacijskog nastavka *-Ak* na korijen ili osnovu glagola mogu se izvoditi pridjevi kojima se označava svojstvo vršioca radnje (v. Bilgen 1989: 34–35). Pridjev *bedük* (*velik*) derivira se dodavanjem deverbalnoga derivacijskog sufiksa *-(I)k* na korijen glagola *bedümek* (*rasti / narasti*). Deverbalni derivacijski sufiks *-(I)k* dodaje se na korijen ili osnovu glagola i upotrebljava se i za deriviranje pridjeva kojima se ukazuje na određenu osobinu ili svojstvo vršioca radnje (v. Gencan 1979: 220–221). Pridjev *turkun* (*miran, nepomičan, stajaći*) derivira se dodavanjem sufiksa *-GIn* na korijen glagola *tutmak* (*držati / pridržati; hvatati / uhvatiti*). Deverbalni derivacijski nastavak *-GIn* dodaje se na korijen ili osnovu glagola i služi i za izvođenje pridjeva kojima se označava svojstvo, osobina ili stanje u kojem se nalazi vršilac radnje (v. Banguoğlu 2011: 243). Pridjev *kulnaçı* [*gravidna (kobila)*] tvori se dodavanjem nastavka *-çI* na osnovu glagola *kulnamak* [*ždrijebiti se / oždrijebiti se (kobila)*]. Dodavanjem derivacijskoga nastavka *-çI* na korijen ili osnovu glagola mogu se tvoriti pridjevi kojima se neposredno ukazuje na određeno svojstvo, osobinu ili stanje u kojem se nalazi vršilac radnje (v. Bilgen 1989: 37). Pridjev *basınçak* (*slabašan, beznačajan, nebitan*) izvodi se dodavanjem nastavka *-çAk* na osnovu glagola *basınmak* (*smatrati nekoga slabašnim, beznačajnim, nebitnim*). Deverbalni derivacijski nastavak *-çAk* dodaje se na korijen ili osnovu glagola i služi za izvođenje imenica i pridjeva kojima se ukazuje na određeno svojstvo (v. Aydın 2008: 188). Pridjev *yakın* (*blizak, obližnji, susjedan*) derivira se dodavanjem sufiksa *-(I)n* na korijen glagola *yakmak* (*približavati se / približiti se*). U turkijskim jezicima pridjevi kojima se ukazuje na određeno svojstvo ili osobinu mogu se derivirati i dodavanjem derivacijskoga sufiksa *-(I)n* na korijen ili osnovu glagola (Biray 1999: 160–163).

Pridjevi kojima se označava prisvojnost i posjedovanje

Pridjevi kojima se označava prisvojnost i posjedovanje deriviraju se dodavanjem denominalnoga derivacijskog sufiksa *-IIG* na korijen ili osnovu imenskih riječi (v. Hacıeminoğlu 1996: 15).

- (10) *itlġ*: *itlġ ev*¹⁰ / *itlġ*: *sa psom, koji ima psa. Kuća **sa psom**, kuća **koja ima psa**.*
- (11) *arikhġ*: *arikhġ yer*¹¹ / *arikhġ*: *s rijekom. Mjesto **koje ima rijeku**. Mjesto **kroz koje rijeka teče**, mjesto **u kojem se rijeka nalazi**.*
- (12) *azukluġ*: *azukluġ er. azukluġ aruk ermes*¹² / *azukluġ*: *snabdjeven hranom, namirnicama. Čovjek **koji je snabdjeven hranom**. Spominje se i u sljedećoj izreci: Čovjek **snabdjeven hranom** ne može se umoriti.*
- (13) *aranliġ*: *aranliġ ev*¹³ / *aranliġ*: *sa štalom, koji ima štalu. Kuća **sa štalom**, kuća **koja ima štalu**.*
- (14) *katirliġ*: *katirliġ er*¹⁴ / *katirliġ*: *vlasnik mazge, onaj koji posjeduje mazgu. Čovjek **koji posjeduje mazgu**.*

U primjerima (10), (11), (12), (13) i (14) navodi se značenje pridjeva *itlġ* (*sa psom, koji ima psa*), *arikhġ* (*s rijekom, koji ima rijeku, u kojem se nalazi rijeka, kroz koji rijeka teče*), *azukluġ* (*snabdjeven hranom, namirnicama*), *aranliġ* (*sa štalom, koji ima štalu*) i *katirliġ* (*koji ima mazgu*), kojima se označava prisvojnost i posjedovanje. U primjeru (10) navodi se značenje pridjeva *itlġ* (*sa psom, koji ima psa*), kojim se ukazuje na posjedovanje psa. Navodi se sintagma *itlġ ev* (*kuća sa psom*), u kojoj se pridjevom *itlġ* (*sa psom, koji ima psa*) ukazuje na činjenicu da psa posjeduje pojam označen imenicom uz koju pridjev stoji. U primjeru (11) izražava se značenjska struktura pridjeva *arikhġ* (*s rijekom, koji ima rijeku, u kojem se nalazi rijeka, kroz koji rijeka teče*), kojim se ukazuje na postojanje rijeke. Kao primjer navodi se sintagma *arikhġ yer* (*mjesto koje ima rijeku, mjesto s rijekom*), u kojoj se pridjevom *arikhġ* (*s rijekom, koji ima rijeku, u kojem se nalazi rijeka, kroz koji rijeka teče*), koji obavlja funkciju atributskoga člana sintagme, upućuje na to da rijeku posjeduje pojam koji se označava imenicom *yer* (*mjesto, zemlja*), koja ima funkciju upravnoga člana sintagme. U primjeru (12) iskazuje se semantički potencijal pridjeva *azukluġ* (*snabdjeven hranom, namirnicama*),

10 **köpekli** *ev* (DLT I: 98)

11 **ırmaklı** *yer* (DLT I: 147)

12 **aziġi olan** *adam. Şu savda da gelmiştir: aziġi olan adam yorulmaz.* (DLT I: 148)

13 **ahırı olan** *ev* (DLT I: 148)

14 **katır sahibi** *adam* (DLT I: 494)

kojim se označava posjedovanje hrane i namirnica. Navodi se sintagma *azukluġ er* (*čovjek snabdjeven hranom, namirnicama*), u kojoj se pridjevom *azukluġ* (*snabdjeven hranom, namirnicama*) označava da hranu i namirnice posjeduje biće imenovano imenicom uz koju pridjev stoji. U primjeru (13) ispoljava se značenjska struktura pridjeva *aranlġ* (*sa štalom, koji ima štalu*), kojim se označava posjedovanje štale. U ovome se primjeru navodi sintagma *aranlġ ev* (*kuća sa štalom*), u kojoj se pridjevom *aranlġ* (*sa štalom, koji ima štalu*) ukazuje na činjenicu da štalu posjeduje pojam koji se imenuje imenicom uz koju pridjev stoji. U primjeru (14) izražava se značenjski potencijal pridjeva *katirlġ er* (*čovjek koji ima mazgu*), kojim se označava posjedovanje mazge. Navodi se sintagma *katirlġ er* (*čovjek koji ima mazgu*), u kojoj se pridjevom *katirlġ* (*koji ima mazgu*) upućuje na to da mazgu posjeduje biće imenovano imenicom koja ima funkciju upravnoga člana sintagme.

Kada je u pitanju morfološki kriterij, pridjevi *itlġ* (*sa psom, koji ima psa*), *ariklġ* (*s rijekom, koji ima rijeku, u kojem se nalazi rijeka, kroz koji rijeka teče*), *azukluġ* (*snabdjeven hranom, namirnicama*), *aranlġ* (*sa štalom, koji ima štalu*) i *katirlġ* (*koji ima mazgu*) uvrštavaju se u skupinu deriviranih pridjeva, i to u podskupinu denominalnih pridjeva koji se izvode dodavanjem derivacijskih sufiksa na korijen ili osnovu imenskih riječi. Pridjev *itlġ* (*sa psom, koji ima psa*) tvori se dodavanjem denominalnoga derivacijskog nastavka *-IIG* na korijen imenice *it* (*pas, nitkov, zločinac, zlikovac*). Pridjev *ariklġ* (*s rijekom, koji ima rijeku, u kojem se nalazi rijeka, kroz koji rijeka teče*) izvodi se dodavanjem nastavka *-IIG* na osnovu imenice *arik* (*rijeka*). Pridjev *azukluġ* (*snabdjeven hranom, namirnicama*) derivira se dodavanjem denominalnoga derivacijskog sufiksa *-IIG* na osnovu imenice *azuk* (*hrana, namirnicame*). Pridjev *aranlġ* (*sa štalom, koji ima štalu*) tvori se dodavanjem nastavka *-IIG* na osnovu imenice *aran* (*štala*), a pridjev *katirlġ* (*koji ima mazgu*) izvodi se dodavanjem sufiksa *-IIG* na korijen imenice *katir* (*mazga*).

Pridjevi kojima se označava privativno značenje

Pridjevi kojima se označava privativno značenje deriviraju se dodavanjem denominalnoga derivacijskog sufiksa *-sIz* na korijen ili osnovu imenskih riječi (v. Čaušević 1996: 437; Ediskun 1999: 149).

- (15) *kutsuz: kutsuz kuthuğka kirse kum yağar*¹⁵ / *kutsuz: nesretan*. *Čovjek kojem svi poslovi idu naopako. Spominje se i u sljedećoj izreci: I bunar će brzo presušiti ako se nesretan čovjek odluči u njega spustiti.*
- (16) *yolsuz*¹⁶ / *yolsuz: koji je lišen puta, koji je bez puta, koji je skrenuo s puta*. *Čovjek koji se odriče svog puta.*

U primjerima (15) i (16) objašnjava se semantički potencijal pridjeva *kutsuz* (*nesretan*) i *yolsuz* (*onaj koji je lišen pravoga puta, onaj koji je skrenuo s pravoga puta*), kojima se ukazuje na privativno značenje. U primjeru (15) objašnjava se značenjska struktura pridjeva *kutsuz* (*nesretan*), kojim se ukazuje na činjenicu da je neko lišen koncepta sreće. U primjeru (16) pojašnjava se semantički potencijal pridjeva *yolsuz* (*onaj koji je lišen pravoga puta, onaj koji je skrenuo s pravoga puta*), kojim se upućuje na činjenicu da je neko lišen pravoga puta jer je skrenuo s njega.

Kada se govori o morfološkom kriteriju, pridjevi *kutsuz* (*nesretan*) i *yolsuz* (*onaj koji je lišen pravoga puta, onaj koji je skrenuo s pravoga puta*) uvrštavaju se u skupinu deriviranih pridjeva, i to u podskupinu denominalnih pridjeva koji se deriviraju dodavanjem derivacijskih sufiksa na korijen ili osnovu imenskih riječi. Naime, pridjev *kutsuz* (*nesretan*) tvori se dodavanjem denominalnoga derivacijskog nastavka *-sIz* na korijen lekseme *kut* (*sreća*), dok se pridjev *yolsuz* (*onaj koji je lišen pravoga puta, onaj koji je skrenuo s pravoga puta*) izvodi dodavanjem sufiksa *-sIz* na korijen imenice *yol* (*put, drum*).

Pridjevi pasivnoga značenja

Pridjevi pasivnoga značenja izvode se dodavanjem deverbalskih derivacijskih nastavaka *-(I)k*, *-GIIn* i *-(U)t* na korijen ili osnovu glagola (v. Korkmaz 2009: 344–346).

- (17) *açuk: açuk kapuğ; açuk kök; açuk*¹⁷ / *açuk: otvoren, sve što je otvoreno*.
Otvorena vrata, **otvoreno** nebo, **otvoren** posao.

- 15 *işleri ters giden adam*. Şu savda dahi gelmiştir: uğursuz kuyuya girse kum yağar, kuyu kurur. (DLT I: 457–458)
- 16 *yolunu azıtan kimse* (DLT III: 40)
- 17 *her açık şey*. Buradan alınarak **açık** kapiya **açuk** kapuğ denir. Gök, bulutsuz olduđu zaman, **açuk** kök denir. **Açık** iş. (DLT I: 64)

- (18) *artak*: **artak** neḡ¹⁸ / *artak*: pokvaren, loš. **Pokvarena** stvar.
(19) *bozuk*: **bozuk** ev¹⁹ / *bozuk* ev: **srušena** kuća. *Ovako se kaže i za sve drugo što je uništeno, srušeno, pokvareno.*
(20) *tutgun*²⁰ / *tutgun*: zarobljen, uhvaćen; zarobljenik.
(21) *yaşut*: **yaşut** neḡ²¹ / *yaşut*: sakriven, tajanstven. **Sakriven** predmet, **tajanstven** predmet.

U primjerima (17), (18), (19), (20) i (21) navode se značenjske strukture pridjeva *açuk* (otvoren), *artak* (pokvaren, loš), *bozuk* (pokvaren, uništen, srušen), *tutgun* (zarobljen, uhvaćen, zarobljenik) i *yaşut* (sakriven, tajanstven), koji imaju pasivno značenje. Može se primijetiti da svi ovi pridjevi imaju pasivno značenje te da se deriviraju dodavanjem deverbálnih derivacijskih sufiksa na korijen ili osnovu glagola. Dakle, prema morfološkoj strukturi, pridjevi *açuk* (otvoren), *artak* (pokvaren, loš), *bozuk* (pokvaren, uništen, srušen), *tutgun* (zarobljen, uhvaćen, zarobljenik) i *yaşut* (sakriven, tajanstven) uvrštavaju se u skupinu deriviranih pridjeva, i to u podskupinu deverbálnih pridjeva koji se izvode dodavanjem derivacijskih sufiksa na korijen ili osnovu glagola.

Pridjevi *açuk* (otvoren), *bozuk* (pokvaren, uništen, srušen) i *artak* (pokvaren, loš) izvode se dodavanjem nastavka *-(I)k* na korijen glagola *açmak* (otvarati / otvoriti) i *bozmak* (kvariti / pokvariti; uništavati / uništiti; rušiti / srušiti), odnosno na osnovu glagola *artamak* (kvariti se / pokvariti se; biti kvaren / biti pokvaren; uništavati se / uništiti se; biti uništavan / biti uništen; rušiti se / srušiti se; biti rušen / biti srušen). Dakle, deverbální derivacijski nastavak *-(I)k* dodaje se na korijen ili osnovu glagola i služi za tvorbu pridjeva pasivnoga značenja. Već je navedena konstatacija da se ovaj deverbální derivacijski nastavak upotrebljava i za tvorbu pridjeva kojima se ukazuje na određenu osobinu ili svojstvo vršioaca radnje [v. (3)]. Stoga se može konstatirati da deverbální derivacijski nastavak *-(I)k* služi za izvođenje pridjeva pasivnoga značenja i pridjeva kojima se označava osobina ili svojstvo vršioaca radnje. (v. Gencan 1979: 220–221).

18 *bozulmuş*; **bozulmuş** nesne. (DLT I: 119)

19 **bozuk** ev. *Yıkılmış, kırılmış her şey için de böyle denir.* (DLT I: 378)

20 *tutulan, yakalanan; tutsak.* (DLT I: 438)

21 **gizli** nesne (DLT III: 8)

Pridjev *tutgun* (*zarobljen, uhvaćen, zarobljenik*) derivira se dodavanjem deverbalnoga derivacijskog sufiksa *-GIn* na korijen glagola *tutmak* (*držati / pridržati; hvatati / uhvatiti*). Već je navedena konstatacija da se deverbalni derivacijski sufiks *-GIn* upotrebljava za tvorbu pridjeva kojima se označava svojstvo, osobina ili stanje u kojem se nalazi vršilac radnje [v. (4)]. Međutim, u primjeru (20) primjećuje se da se dodavanjem deverbalnoga derivacijskog nastavka *-GIn* na korijen ili osnovu glagola mogu izvoditi i pridjevi pasivnoga značenja, što pokazuje da i ovaj sufiks služi za deriviranje pridjeva pasivnoga značenja i pridjeva kojima se označava osobina ili svojstvo vršioca radnje (v. Banguoğlu 2011: 243).

Pridjev *yaşut* (*sakriven, tajanstven*) izvodi se dodavanjem nastavka *-(U)t* na korijen glagola *yaşmak* (*sakrivati / sakriti; tajiti*). U ovome se primjeru uočava da se pridjevi pasivnoga značenja mogu izvoditi dodavanjem deverbalnoga derivacijskog nastavka *-(U)t* na korijen ili osnovu glagola (v. Gülsevin–Gülsevin 1993: 113; Korkmaz 2009: 107–108).

Pridjevi kojima se označava količina ili mjera

Pridjevi kojima se iskazuje mjera, količina ili proporcija deriviraju se dodavanjem deverbalnoga derivacijskog sufiksa *-(I)m* na korijen ili osnovu glagola (v. Ercilasun 2011: 345).

(22) *orum: bir orum ot*²² / *orum: dio, svežanj. Jedan svežanj trave.*

(23) *öküm: bir öküm yarmak*²³ / *öküm: gomila, hrpa. Gomila para, hrpa para.*

(24) *sagım: bir sagım süt*²⁴ / *sagım: količina izmuzenog mlijeka, količina mlijeka koja se dobije u jednom muzenju.*

U primjerima (22), (23) i (24) pojašnjava se semantički potencijal pridjeva *orum* (*dio, svežanj*), *öküm* (*gomila, hrpa*) i *sagım* (*količina izmuzenoga mlijeka, količina mlijeka koja se dobije u jednome muzenju*), kojima se označava količina. U primjeru (22) pojašnjava se značenjska struktura pridjeva *orum* (*dio, svežanj*), a u okviru

22 *bir kesim ot* (DLT I: 75)

23 *bir yiğın para* (DLT I: 75)

24 *bir sağıšta sağılan süt* (DLT I: 397)

pojašnjavanja semantičkoga potencijala ovoga pridjeva navodi se sintagma *bir orum ot (jedan svežanj trave)*, u kojoj se pridjevom *orum (dio, svežanj)* ukazuje na količinu pojma označenoga imenicom *ot (trava, biljka)*, koja obavlja funkciju upravnoga člana sintagme. U primjeru (23) objašnjava se značenjska struktura pridjeva *öküm (gomila, hrpa)*, a prilikom objašnjavanja značenjske strukture ovoga pridjeva navodi se sintagma *bir öküm yarmak (gomila para, hrpa para)*, u kojoj se pridjevom *öküm (gomila, hrpa)* upućuje na količinu pojma imenovanoga imenicom *yarmak (novac, pare)*, koja ima funkciju upravnoga člana sintagme. U primjeru (24) opisuje se semantički potencijal pridjeva *sagım (količina izmuzenoga mlijeka, količina mlijeka koja se dobije u jednome muzenju)*, a kao primjer navodi se sintagma *bir sagım süt (količina izmuzenog mlijeka, količina mlijeka koja se dobije u jednom muzenju)*, u kojoj se pridjevom *sagım (količina izmuzenoga mlijeka, količina mlijeka koja se dobije u jednome muzenju)* označava količina pojma koji se imenuje imenicom *süt (mlijeko)*, koja je upravni član sintagme.

Može se vidjeti da se, prema morfološkome kriteriju, pridjevi *orum (dio, svežanj)*, *öküm (gomila, hrpa)* i *sagım (količina izmuzenoga mlijeka, količina mlijeka koja se dobije u jednome muzenju)* uvrštavaju u skupinu deriviranih pridjeva, i to u podskupinu deverbalskih pridjeva koji se izvode dodavanjem derivacijskih sufiksa na korijen ili osnovu glagola. Pridjevi *orum (dio, svežanj)*, *öküm (gomila, hrpa)* i *sagım (količina izmuzenoga mlijeka, količina mlijeka koja se dobije u jednome muzenju)* deriviraju se dodavanjem deverbalnoga derivacijskog sufiksa *-(I)m* na korijen glagola *ormak (sjeći / odsjeći; isjeći; rezati / odrezati; izrezati)*, *ökmek (sakupljati / sakupiti)* i *sagmak (musti / pomusti)*.

Pridjevi kojima se označava određeni stupanj svojstva

Pridjevi kojima se ukazuje na određeni stupanj svojstva izvode se dodavanjem denominalnoga derivacijskog sufiksa *-sAl* ili *-sIG* na korijen ili osnovu imenskih riječi (v. Banguoğlu 1987: 265–268; Korkmaz 2009: 61–62; Ölmez–Kaçalın 2011: 29).

(25) *arsal: arsal saç²⁵ / arsal: svijetlocrvenkast. Svijetlocrvenkasta kosa.*

25 *kızıla çalan saç* (DLT I: 105)

- (26) siğ: **kulsığ** er; bu karı ol **oglansığ**²⁶ / siğ: nastavak za poistovjećivanje. Dodaje se na imenicu da bi se s njom poistovijetilo ono što se kaže ili što se želi poistovijetiti. Čovjek **koji liči na roba**; Narav ovog starca jeste **kao kod djeteta**.

U primjerima (25) i (26) evidentira se upotreba pridjeva *arsal* (*svijetlocrvenkast*), *kulsığ* (*koji podsjeća na roba, koji liči na roba, koji je poput roba*) i *oglansığ* (*djetinjast, koji je poput djeteta*), kojima se ukazuje na određeni stupanj svojstva. Naime, u primjeru (25) ukazuje se na semantički potencijal pridjeva *arsal* (*svijetlocrvenkast*), a navodi se sintagma *arsal saç* (*svijetlocrvenkasta kosa*), u kojoj se pridjevom *arsal* (*svijetlocrvenkast*) označava određeni stupanj pridjevskoga svojstva. S druge strane, u primjeru (26) pojašnjavaju se gramatičke i značenjske strukture denominalnoga derivacijskog sufiksa *-sIG*, a prilikom pojašnjavanja gramatičkih i značenjskih struktura ovoga sufiksa navode se primjeri u kojima se koriste pridjevi *kulsığ* (*koji podsjeća na roba, koji liči na roba, koji je poput roba*) i *oglansığ* (*djetinjast, koji je poput djeteta*), kojima se upućuje na određeni stupanj pridjevskoga svojstva.

Primjećuje se da se, prema morfološkoj strukturi, pridjevi *arsal* (*svijetlocrvenkast*), *kulsığ* (*koji podsjeća na roba, koji liči na roba, koji je poput roba*) i *oglansığ* (*djetinjast, koji je poput djeteta*) uvrštavaju u skupinu deriviranih pridjeva, i to u podskupinu denominalnih pridjeva koji se tvore dodavanjem derivacijskih nastavaka na korijen ili osnovu imenskih riječi. Pridjev *arsal* (*svijetlocrvenkast*) tvori se dodavanjem nastavka *-sAl* na korijen lekseme *ar* (*svijetlocrven*), dok se pridjevi *kulsığ* (*koji podsjeća na roba, koji liči na roba, koji je poput roba*) i *oglansığ* (*djetinjast, koji je poput djeteta*) izvode dodavanjem nastavka *-sIG* na korijen imenica *kul* (*rob*) i *oglan* (*dijete, mladić*).

Pridjevi kojima se označava vremenski period

Pridjevi kojima se ukazuje na određeni vremenski period tvore se dodavanjem denominalnoga derivacijskog nastavka *-lik* na korijen ili osnovu imenskih riječi (Gencan 1979: 196).

26 *benzetme harfıdır. Arzu edileni veya söylenenini kendisine benzetilmek için ismin sonuna getirilir. Kula benziyen adam; bu ihtiyarın huyu çocuk gibidir.* (DLT III: 128)

(27) *künlük*: **künlük** *yem*²⁷ / *künlük*: dnevni. **Dnevna** *hrana*, *hrana za jedan dan*.

U primjeru (27) navodi se značenje pridjeva *künlük* (dnevni), a kao primjer koristi se sintagma *künlük yem* (*dnevna hrana, hrana za jedan dan*). U navedenoj sintagmi funkciju atributskoga člana ima pridjev *künlük* (*dnevni*), kojim se ukazuje na vremenski period u vezi s leksemom *yem* (*hrana*), koja obavlja funkciju upravnoga člana sintagme. Uočava se da se, prema morfološkoj strukturi, pridjev *künlük* (dnevni) uvrštava u skupinu deriviranih pridjeva, i to u podskupinu denominalnih pridjeva koji se izvode dodavanjem derivacijskih nastavaka na korijen ili osnovu imenskih riječi. Pridjev *künlük* (dnevni) tvori se dodavanjem nastavka *-lIk* na korijen lekseme *kün* (*dan*).

Zaključak

U radu su se analizirale gramatičke i značenjske strukture deriviranih pridjeva u djelu *Dîvânü Lügâti't-Türk*. U ovome enciklopedijskom djelu evidentirana je upotreba denominalnih derivacijskih sufiksa *-çIl*, *-(I)ŋ*, *-lIG*, *-sIz*, *-sAl*, *-sIG* i *-lIk* koji se dodaju na korijen ili osnovu imenskih riječi i koji služe za izvođenje denominalnih pridjeva. Analiza konkretnih kontekstualnih primjera ukazala je na činjenicu da se dodavanjem denominalnih derivacijskih sufiksa *-çIl* i *-(I)ŋ* na korijen ili osnovu imenskih riječi deriviraju pridjevi kojima se neposredno označava osobina ili svojstvo pojma koji se imenuje imenskom riječi uz koju pridjev stoji. Analiza je, također, pokazala da se dodavanjem denominalnoga derivacijskog nastavka *-lIG* na korijen ili osnovu imenskih riječi tvore pridjevi kojima se označava prisvojnost ili posjedovanje, dok se denominalni derivacijski sufiks *-sIz* upotrebljava za izvođenje pridjeva kojima se ukazuje na privativno značenje. U analizi se vidjelo da denominalni derivacijski sufiksi *-sAl* i *-sIG* služe za tvorbu pridjeva kojima se iskazuje određeni stupanj pridjevskoga svojstva. U analizi primjera iz djela *Dîvânü Lügâti't-Türk* moglo se primijetiti da se dodavanjem denominalnoga derivacijskog nastavka *-lIk* na korijen ili osnovu imenskih riječi tvore pridjevi kojima se ukazuje na određeni vremenski period.

27 *günlük azık* (DLT I: 480)

Kada su u pitanju deverbalni pridjevi, u enciklopedijskome djelu Mahmuda Kašgarija zabilježena je upotreba deverbálnih derivacijskih sufiksa *-(I)G*, *-Ak*, *-çI*, *-çAk*, *-(I)n*, *-(U)t*, *-(I)k*, *-GI*n i *-(I)m* koji se dodaju na korijen ili osnovu glagola i koji se upotrebljavaju za tvorbu deverbálnih pridjeva. U analizi se moglo uočiti da se dodavanjem deverbálnih derivacijskih sufiksa *-(I)G*, *-Ak*, *-çI*, *-çAk* i *-(I)n* na korijen ili osnovu glagola deriviraju pridjevi kojima se neposredno ukazuje na svojstvo ili osobinu pojma koji se označava imenskom riječi uz koju pridjev stoji. U analizi se pokazalo da se deverbalni derivacijski nastavak *-(U)t* upotrebljava za tvorbu pridjeva pasivnoga značenja, dok deverbalni derivacijski sufiksi *-(I)k* i *-GI*n služe za izvođenje pridjeva pasivnoga značenja i pridjeva kojima se neposredno označava osobina ili svojstvo pojma imenovanoga imenskom riječi uz koju pridjev stoji. U analizi konkretnih kontekstualnih primjera vidjelo se da se dodavanjem deverbálnoga derivacijskog sufiksa *-(I)m* na korijen ili osnovu glagola mogu derivirati pridjevi kojima se izražava mjera ili količina pojma označenoga imenskom riječi uz koju pridjev stoji.

ON SEMANTIC POTENTIAL OF DERIVATIVE ADJECTIVES IN *DÎVÂNÜ LÜGÂTİ’T-TÜRK*

SUMMARY

This paper analyses grammatical and semantical structures of derivative adjectives in *Dîvânü Lügâti’t-Türk*. Therefore, the analysis of the grammatical and semantical structures of the derivative adjectives is based on concrete contextual examples from this encyclopedia which encompasses all the features of Turkic languages in the 11th century. Therefore, an analysis like this should contribute to the study of Turkish language from a diachronic perspective. Besides, the analysis should contribute to a better understanding of grammatical and semantical structures of Turkish language, considering the fact that the paper analyzes the linguistic characteristics of derivative adjectives. The results obtained from the analysis should contribute to better knowledge and understanding of suffixal word formation in Turkish language.

Key words: Turkish language, *Dîvânü Lügâti’t-Türk*, derivative adjectives, grammatical structure, semantical structure

Izvori

- DLT I – Atalay, Besim (1985), *Dîvânü Lügati't-Türk Tercümesi I*, Cilt I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DLT III – Atalay, Besim (1986), *Dîvânü Lügati't-Türk Tercümesi III*, Cilt III, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.

Literatura

- Akar, Ali (2005), *Türk Dili Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Mehmet (2008), “Divânü Lügati't-Türk'te Fiillerden Türetilen İsimler“, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 39, İstanbul, 182–191.
- Banguođlu, Tahsin (1987), “Nispet Sıfatları ve -sel, -sal“, *Dil Bahisleri*, İstanbul, 264–277.
- Banguođlu, Tahsin (2011), *Türkçenin Grameri*, 9. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bilgen, İpek (1989), *Dîvânü Lügati't-Türk'te Söz Yapımı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Biray, Himmet (1999), *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara.
- Čaušević, Ekrem (1996), *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Ediskun, Haydar (1999), *Türk Dilbilgisi*, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2011), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 11. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gencan, Tahir Nejat (1979), *Dilbilgisi*, 4. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gülsevin, Gürer, Selma Gülsevin (1993), *(Kâmûs-ı Türkî'ye Göre) Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanışları I: Füliden İsim Yapan Ekler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hacıeminođlu, Necmettin (1996), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ISTRAŽIVANJA

- Nametak, Fehim (2013), *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut, Sarajevo.
- Ölmez, Zuhâl, Mustafa Kaçalın (2011), *XI-XIII. Yüzyıllar Türk Dili*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Solak, Edina, Mirza Bašić (2020), “Gramatičke i značenjske strukture denominalnoga derivacijskog sufiksa -llk u djelu *Dîvânü Lügâti't-Türk*“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Zenici*, Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici, Zenica, 77–82.
- Zülfikar, Hamza (1991), *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.